

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ідіостилю з Сидора Виробкевича. Автор досліджує вплив фольклорних традицій на індивідуальний стиль письменника, основним чином автор вивчає фольклоризм (слова із димунувтивними суфікси, постійні епітети, аппозитивні конструкції, традиційні порівняння, негативні порівняння, синтаксичний паралелізм).

Ключові слова: ідіостиль, фольклоризм, мова письменника, усна народна творчість, літературно-фольклорні взаємини.

This article is devoted to research of idiostyle of Sydor Vorobkevych. An author investigates influence of folklore tradition on a writer's individual style, in particular examines folklorisms (words with diminutive suffixes, permanent epithets, appositive constructions, traditional similes, negative similes, syntactic parallelisms).

Keywords: idiostyle, folklorizm, language of the writer, folklore, literary and folklore relations.

УДК 37.016:26-23

Шумик П.Л.

ТРАДИЦІЙНІ ШЛЯХИ ВИВЧЕННЯ БІБЛІЇ (ТАНАХА) ТА СУЧАСНА БІБЛЕЇСТИКА

Перед сучасною біблеїстикою взагалі та сучасним літературознавством зокрема постає завдання винайдення такого шляху вивчення біблійного тексту, який би допоміг створити основу для його сприйняття як сакрального тексту, який в той же час є і текстом художнім, і як літературного явища, якому притаманна внутрішня єдність. Це вимагає серйозного аналізу того, що було досягнуто у цьому напрямі у попередні епохи, адже тільки врахування певних досягнень та недоліків, що вже мали місце у дослідженні Біблії, допоможе у вирішенні вказаної проблеми.

Пошуки шляхів вивчення біблійних літературних текстів як сакральних неможливо без врахування певних підходів, які склалися у культурі народу, що став творцем Книги Книг. Перш за все почнемо з визначення предмету нашого дослідження. І, зрозуміло, що це буде та частина Біблії, яку визнають юдеї. У повсякденному житті та й в науковій практиці користуються чотирма назвами цього тексту – “Біблія”, “Старий Завіт”, “Мікра” і “Танах”. Надамо перевагу четвертій назві через її ідеологічну, світоглядну нейтральність, адже вона відображає лише одне – склад даного твору, і першій – для зручності у творенні слів.

Серед шляхів вивчення Танаха можна виділити (лише умовно, з певною метою) декілька основних: тлумачення і дослідження. Можна додати сюди і переклад, але виділення перекладу в окремий шлях вивчення біблійного тексту викличе багато заперечень, адже в деяких випадках переклад і є певне тлумачення. Крім того проблема перекладу потребує спеціального дослідження, у центрі якого стають не тільки концептуальні проблеми, але й проблеми транскрипції, транслітерації тощо.

Отже, тлумачення і дослідження. Не викликає сумнівів різниця заявлених підходів до Танаха. На це вказує в своїй праці “Введение в Танах” Вейнберг Й. [5]. На думку дослідника, завдання тлумачення і того, хто це робить, полягає в інтерпретації тексту відповідно запитам часу, аудиторії і самого тлумача, який розглядає текст Танаха як завершену і замкнуту у собі цілісність. Для дослідника, який так само прагне зрозуміти та пояснити текст, Танах – також цілісний твір, але ця цілісність не первісна. Вона складається в процесі становлення та розвитку тексту. Тлумачення виходить із запитів та інтересів свого часу і свого середовища. Дослідження, звісно, не відкидає запитів та інтересів свого часу і свого середовища, але прагне зрозуміти Танах у межах часу і середовища самого Танаха. У цьому полягає принципова різниця між тлумаченням та дослідженням [5, 240 – 241]. З думкою фахівця важко не погодитися. В той же час необхідно зазначити, що ці два шляхи можна співвіднести з існуючими в єврейській традиції двома протилежними підходами до тексту Танаха: “традиційним” та “критичним”. Тлумачення відповідає “традиційному” підходу, який побудований на системі незмінних положень, що освячені давньою традицією, яка вимагає тільки пояснювати та коментувати Священне Писання. Дослідження, як і “критичний” підхід, виходить із неупередженого аналізу і спирається на принципи наукової критики. Саме з виникненням “критичного” підходу починається повноцінне філологічне дослідження тексту Танаха, що утверджувало свободу від релігійної традиції, яка,

на думку представників біблійної критики, дозволяючи тільки розмірковувати та тлумачити Священний текст, заважала послідовно досліджувати його як історичний етап світової літератури, як письмовий документ давнини.

З самого початку вивчення ТаНаХа його текст розглядався як Священне Писання. Саме на його основну визначальну рису – сакральність – спиралися перші тлумачення біблійного тексту. А предметом вивчення ТаНаХ, і насамперед П'ятикнижжя, стає ще за часів свого становлення і, як вказує Й. Вейнберг, “лучшее доказательство тому публичное чтение Эзрой в 445/4 г. до н. э. в Иерусалиме” [5, 241] ספר תורת משה (*сефер торат моше* – “книги учения Моше”). Езра та його слухачі не обмежувалися читанням та слуханням тексту, “но, как сказано в кн. Нехемьи, “левиты делают учение понятным ...народу... И читали в книге учения Элохима, истолковывая ... и с разумением и [народ] понимал в читанном” (Нех. 8:7 – 9)” [5, 241]¹. Це прагнення “розуміти” і, головне, “тлумачити” знайшло подальший розвиток у єврейських мудреців, що намагалися не тільки пояснити те, про що йдеться у ТаНаХу, але й співвіднести його текст з подіями та явищами дійсності. І хоча не має підстав стверджувати, що в цей період до ТаНаХа застосовується літературознавчий аналіз, не можна не зазначити, що саме мудреці равиністичного періоду розробили правила герменевтики, які, на думку деяких дослідників, були запозичені у грецьких риторів [2, 40]. Підставою для цього можуть слугувати тлумачення великого єврейського мислителя елліністично-римського періоду, еллінізованого юдея Філона Александрійського (І ст. до н.е.), який прагнув досягнути синтезу юдаїзму з грецькою філософією, в працях якого знаходимо розвиток алегоричного потрактування тексту ТаНаХа². Але якщо *екзегетичний* метод Філона, “орієнтує... не на буквально значення слова, а на його символічний зміст” [1, 15], то таке розуміння тексту ТаНаХа не задовольняло творців Усної Тори³ – Мішне та Талмуда, для яких було важливо не стільки розкрити потаєний, сокровенний зміст ТаНаХа, П'ятикнижжя, скільки зберегти його як основу життя, поведінки та віри євреїв у світі, що постійно змінюється. Для єврейського мислителя та коментатора ТаНаХа раннього Середньовіччя Саадії Гаона⁴ (кінець IX – перша половина X ст.) ТаНаХ втілює вищу абсолютну істину, але не потаємну, замасковану, а таку, що відкривається у словах, у тексті. Розуміння тексту ТаНаХа, що спирається на безпосереднє відчуття, мислене сприйняття та логічні висновки, дозволяє назвати такий спосіб тлумачення раціоналізуючим [5, 243].

Розвиток цього способу знаходимо у єврейській коментаторів та філософів Середньовіччя Раші⁵ та Рамбама⁶. Вони звертаються до етимології, семантики слів в ТаНаХу, до граматики іврита. Це були перші кроки, що наблизили тлумачення до межі, що поділяла тлумачення від дослідження, адже пошуки значення слів, які постійно змінюються, вже підводять до визнання змін у текстах ТаНаХа, а відтак знаменують відхід від основ тлумачення: “восприятия и признания ТаНаХа текстом изначально законченным, замкнутым, всегда равным себе” [5, 243].

Що стосується християнських теологів, для яких однією з центральних і найбільш складних проблем було відношення їх релігії до юдаїзму і Нового Завіту до ТаНаХа, то текст ТаНаХа завжди був для них об'єктом тлумачення і, звичайно ж, відповідно до християнського вчення, вони, як і єврейські коментатори, були впевнені в первісній та незмінній завершеності та цілісності тексту ТаНаХа. Так чи інакше, але в християнських тлумаченнях помітний вплив юдаїського – особлива увага до слова у тексті ТаНаХа, до етимології та семантики давньоєврейського слова.

Юдаїстські тлумачення, коментарі періоду Середньовіччя ще спираються на релігійно-традиційний підхід до ТаНаХа, сутність якого полягає у святості книг, що були передані Ізраїлю через посланців Бога або іншими шляхами одкровення.

Релігійно-традиційний підхід був притаманний і для єврейських коментаторів, які у своїх розробках, що стосувалися релігійних ідей, питань історичного датування текстів, композиційної єдності ТаНаХа як літературного твору, звертали увагу на внутрішні протиріччя священних книг. І хоча в їх розробках зустрічається критика традиційного підходу, вони не піднялися до перегляду своїх позицій. Тому аналітичні зауваження цих коментаторів прийнято називати “критикою в рамках традиції”. Зауваження викликали знайдення текстів, які пропонували різні описи одного й того ж епізоду. Наприклад, епізод про отримання одкровення на горі Синай. Звернімося до барайти⁷ р. Ішмаеля, де він обговорює це: “Два писания противоречат друг другу, пока не появится третье и не укажет, как следует их понимать. Одно писание говорит: “и сошел Бог на гору Синай, на вершину горы” (Исх. 19:20), а в другом сказано: “с небес дал Он тебе услышать Свой голос, чтобы наставлять тебя” (Втор. 4:36). Третье же писание согласует их: “что с небес Я говорил с вами” (Исх. 20:22), научая нас, что Господь самое небо возложил на гору Синай и с него говорил с ними, с народом. И подобно тому говорит и Давид в Псалмах: “И наклонил Он небеса, и сошел, и мгла – под ногами его” (Пс. 17 (18):10) “ (Барайта р. Йишмаеля, Сифра)”⁸ [3, 39 – 40]. Як бачимо, автора барайти не цікавить ні логічний взаємозв'язок цих описів, ні їх місце у тексті, ні літературний розвиток. Автор сприймає різні описи як частини одного опису безпрецедентної історичної події. Його мета теологічної властивості – він прагне відновити подію у всіх подробицях,

використовуючи як різні описи епізоду, так і джерела, які алегорично говорять про нього. Це дозволяє йому вирівняти деякі “недоречності” у тексті, які здаються певними протиріччями. Протиріччя, що було виявлено при описі одного й того ж епізоду в різних книгах вирішується з допомогою третього опису (Бог “говорил с небес” (Вих. 20:22), деталі якого реконструюються з допомогою четвертого тексту (Пс. 17 (18):10).

Отже перед середньовічними коментаторами наявність у текстах різних описів одного й того епізоду ставило завданням – привести виявлені явища у відповідність до традиційних уявлень – П’ятикнижжя було складено Мойсеєм.

Але й в Середньовіччі з’являється єврейський коментатор, у працях якого беруть початок паростки критики традиційних уявлень. Р. Авраам Ібн Езра, філософ, поет, вчений XII ст., у своїх коментарях до П’ятикнижжя не безпосередньо, а критичними натяками, які він сам представляє як “тайни” ставить під сумнів авторство Мойсея. Не відкидаючи остаточно авторитету традиції, Ібн Езра відстоює незалежне вивчення буквального значення змісту біблійного тексту, тому його коментар спирається в першу чергу на етимологічне та граматичне тлумачення, що вимагає звертання до проблем мови. Цей коментар можна вважати важливим етапом на шляху до повноцінного історико-філологічного дослідження ТаНаХа. Це був також початок протистояння авторитету традиції у тлумаченні біблійного тексту. Поряд з Ібн Езрою не можна не згадати ще одного єврейського укладача Граматик, філософа та коментатора ТаНаХа Йосефа Ібн Каспі, який робить важливе з точки зору літератури та теології відкриття, звертаючи увагу на використання у розділі “Берешит” (Буття 1:1 – 6:8) різних імен Бога. Відкриття великих коментаторів, хоча і не привели до нового, незалежного від традиції підходу до ТаНаХа, у подальшому стали основою для виникнення методів філологічної та історико-літературної критики його тексту.

Революційні зміни у вивченні ТаНаХа відбулися “в епоху гуманізму и даже еще в век Просвещения, когда вера в традиционную метафизику, в незыблемость традиционного взгляда на мир и историю и в силу традиционных доказательств поколебалась” [2, 41]⁹, внаслідок переходу від релігійного мислення до наукового.

Відрито змінити традиційний підхід на критичний спромігся лише в XVII ст. єврейський мислитель, що відійшов від юдаїзму, Б. Спіноза. Підґрунтям його висновків стали думки англійського філософа Т. Гоббса. Але саме Спіноза був першим, хто відкрито заявив: “Пятикнижие было составлено не Моисеем, а другим человеком, жившим по прошествии многих поколений после Моисея” [7, 130-131]¹⁰. Саме в його працях окремі критичні коментарі перетворилися на метод аналітичного дослідження. Авторитет традиції не був зруйнованим, але з цього часу починається протистояння між нею та критикою, між тлумаченням та дослідженням текстів ТаНаХа. Це було своєрідне протистояння, у якому традиція мала потребу у критиці, щоб не застигнути в консерватизмі і не опинитися поза духовного та культурного розвитку, а критика і взагалі не могла б виникнути без традиції, на яку вона спиралася, від якої “годувалася”.

Під впливом положень та принципів раціоналістичного світосприйняття ТаНаХ почали розглядати на основі історико-критичного (філологічного) методу. “Как и при изучении любой другой литературы, текст и его смысл больше не были целью; филология оказалась в подчинении у истории, и текст стал лишь *источником*” [2, 42]. І якщо вже Спіноза та його сучасники дійшли висновку, що П’ятикнижжя не є цілісним завершеним текстом, а таким, що створювався та складався поступово, що крім Мойсея в створенні тексту взяв участь Езра, що укладачі використовували при складанні П’ятикнижжя більш давні тексти-джерела, перед дослідниками ТаНаХа у подальшому постало завдання – виявити ці тексти.

Подальші історико-філологічні дослідження були спрямовані на розробку теорій та методів, що змогли б пояснити неоднорідність ТаНаХічних текстів та допомогти реконструювати картину їх походження та складання. Показовими у цьому може стати виникнення та розвиток історико-літературної критики П’ятикнижжя.

Першими дослідниками, які незалежно один від одного зробили критичні висновки щодо внутрішньої різноманітності П’ятикнижжя, були протестантський священик Віттер (у 1711 р.) та придворний лікар Людовика XV Ж. д’Астрюк (у 1753 р.). Вони звернули увагу на те, що в розповіді про створення світу, а також і в тексті, що йде за нею, використано різні імена Бога. Це явище (стосовно розповіді про створення світу), як зазначено вище, було розглянуто раніше р. Йосефом Ібн Каспієм. Але цей єврейський мислитель не робить висновків щодо складання П’ятикнижжя з різних джерел. На противагу йому Віттер та д’Астрюк прийшли до висновку, що використання різних імен Бога (в одному випадку – Елохім (אלהים) в іншому – Тетраграматон – (יהוה))¹¹ вказує на існування у книзі Буття двох незалежних пам’яток писемності, двох її основних джерел, що утворили, за д’Астрюком, в ТаНаХу певні тексти: текст Йахвіста та текст Елохіста. Але питання про характер та особливості цих творів та про засоби їх поєднання залишилося відкритим, а сам Астрюк відстоював версію про авторство Мойсея. Дослідники, які використали знахідку Астрюка, були більш радикальними.

У подальшому одна за одною в науковому дослідженні П'ятикнижжя з'являються течії, гіпотези, які поступово перетворювали текст П'ятикнижжя, а поза так і ТаНаХа, на “мозаїку розрознених отрывков” [5, 253], фактично руйнуючи будь-яку його цільність, основою якої був сакральний зміст.

Теорії та гіпотези про походження П'ятикнижжя та його складання з попередніх джерел¹²

Теорія	Основні положення	Представники	Час виникнення
<i>Старша документальна гіпотеза</i>	Два джерела книги Буття, що створили в ній текст Йахвіста та текст Елохіста, виникли і існували спочатку як самостійні	Німецький теолог І.Г. Ейхгорн	І.Г. Ейхгорн “Вступ до Старого Завіту” (1781)
<i>Гіпотеза фрагментів</i>	Не тільки кн. Буття, але й все П'ятикнижжя, закони та оповіді в ньому, склалися з декількох розрізнених та відокремлених один від одного великих та малих фрагментів.	Англійський теолог А. Геддес, німецький вчений І.С. Фатер	Дослідження Геддеса (1792-1800) Коментар до П'ятикнижжя І. С. Фатера (1802-1805)
<i>Гіпотеза доповнень</i>	П'ятикнижжя складається з основного початкового ядра та наступних доповнень до нього. Початкове ядро – текст Елохіста (період від створення світу та людини до завоювання Ханаана), до якого пізніше було приєднано текст Йахвіста (різні оповіді, закони, інші матеріали).	Німецькі вчені Х.Г.А. Евальд та І. І. Штегелін	20-ті роки XIX ст.
<i>Нова документальна гіпотеза</i>	ТаНаХ взагалі і П'ятикнижжя зокрема – релігійно-літературні твори, які повинні вивчатися методом філологічного аналізу (мова, стиль тощо), методом літературознавчого аналізу (зміст, композиція тощо) і методом історичного аналізу , тобто зіставлення оповіді ТаНаХа з історією єврейського народу. Такий підхід дозволяє побачити, що становлення П'ятикнижжя – це лінійна еволюція з чотирьох послідовних за часом документів: йахвіський (біля 850 р. до н.е.), елохіський (біля 750 р. до н.е.), Повторення Закону (622 р. до н.е.) та Жрецький кодекс (біля 500-400 рр. до н.е.)	Німецький богослов та біблієст В.М.Л. де Ветте визнав Повторення Закону завершеним твором, “документом”. Німецькі біблієсти Е. Рейсс, К. Г. Граф. Німецький вчений Ю. Вельхаузен (саме в його дослідженнях вказана гіпотеза знайшла найбільш чітке та завершене вираження)	Перша половина XIX ст. Середина – друга половина XIX ст.
<i>Варіанти нової документальної гіпотези:</i> 1.Нововель-хаузеніанство 2.Марксистський підхід	Вивчення ТаНаХа повинно обмежуватися лише формальною літературною критикою. Текст П'ятикнижжя містить у собі не чотири, а значно більшу кількість документів ¹³ . Сутність і розвиток давньоєврейської релігії, її культу, а разом з тим становлення П'ятикнижжя і всього ТаНаХу визначаються структурою давньоєврейського суспільства як явища “надбудовні” ¹⁴ .	С. Драйвер, С. Будде, О. Ейссфельд та ін. Н.М. Нікольський, А.Б. Ранович та ін.	Кінець XIX – початок XX ст.

Як бачимо, нова документальна гіпотеза, запропонована Вельхаузенем, мала вирішальне значення для подальшого розвитку науково-критичного підходу до вивчення П'ятикнижжя, ТаНаХа, хоча проти неї були висунуті заперечення ще його сучасниками, в основному єврейськими вченими, наприклад, Д.-Ц. Гофманом (рабином та дослідником ТаНаХа та Талмуда, вищим законодавчим авторитетом в ортодоксальному юдаїзмі Німеччини). І дійсно, час довів, що документальна гіпотеза не могла дати вичерпної відповіді на питання про походження та склад П'ятикнижжя.

Визнання наприкінці XIX ст. концепцій, що руйнували цілісність П'ятикнижжя, ТаНаХа остаточною формою в біблієстиці було передчасним і не могло не викликати зворотної реакції, проявом якої стала, як вказує Й. Вейнберг, цитуючи відомого англійського біблієста Г.Г. Роулі, “тенденція более консервативного подхода ко многим вопросам” в изучении Пятикнижия” [5,

253]. В єврейсько-ізраїльському середовищі консервативна тенденція¹⁵ знайшла своє вираження в словах М. Сегала: “...мы должны отвергать аналитический метод [документальной] теории... должны освободиться от порожденного [документальной] гипотезой скептицизма и гиперкритицизма и довериться самой древней книге, смиренно стараясь услышать в ее стихах божественный голос” [5, 253]. Сам Сегал зробив висновки про авторство та час написання Тори, які були дуже близькі до думок мудреців Талмуда, вважаючи при цьому, що до початкового тексту були приєднані більш пізніші уривки. Консервативні тенденції привели до появи нових методів та теорій, що мали місце як в єврейсько-ізраїльській, так і в християнській біблеїстиці.

Отже, у ХХ ст., а точніше з середини цього століття після виявлення угаритських текстів та кумранських свитків, що відкрили нові сторінки в історії та дослідженні Давнього Сходу, серед дослідників ТаНаХа поряд з тими, хто продовжував наслідувати “документальну гіпотезу”, з’явилися такі, що критично поставилися до тверджень Вельхаузена. Серед них перш за все треба відмітити М.-Д. Кассуто, який був противником “документальної теорії”, стверджуючи, що основу тексту Тори складає тривала усна традиція. Кассуто визнавав паралелізм розвитку давньоєврейської та давньогрецьких літератур, взаємозв’язок останньої з угаритсько-ханаанейською літературою, яка в свою чергу була пов’язана з літературною творчістю давніх євреїв. Це дало підставу Й. Вейнбергу зробити висновок: “Тем самым Кассуто соприкоснулся с... “компаративистским направлением” в современной библеистике, начало которому было положено в 1904 г. докладом известного тогда ассириолога Ф. Делича¹⁶ “Библия и Вавилон”, где тот утверждал... что многие представления, законы и пр. в Пятикнижии, в ТаНаХе позаимствованы древними евреями у древних вавилонян и ассирийцев” [5, 255]. І незаперечним є той факт, що порівняльний аналіз залишається неодмінним компонентом наукового пізнання П’ятикнижжя, всього ТаНаХа.

Гіпотезу Вельхаузена та його однолінійний еволюціонізм відкидає і Й. Кауфман, хоча цей дослідник і приймає запропонований поділ П’ятикнижжя на чотири “документа”. У своїй фундаментальній праці у восьми книгах “Історія ізраїльської релігії” Кауфман надає докази щодо давності основного корпусу ТаНаХа і стверджує, що єврейська релігія з самого початку була монотеїстичною. Його думки знаходять розвиток в працях сучасних ізраїльських біблеїстів М. Харана, А Гурвіца та ін.

Феномен і поняття *традиція* стало основним змістом ще одного консервативного напрямку, створеного німецькими біблеїстами Г. Гункелем та Г. Гресманом у 20 – х роках ХХ ст., – “теорії вивчення жанрів”¹⁷, мета якого – прослідкувати і довести походження різних жанрів біблійної прози і поезії з жанрів усної народної творчості. Представники цього напрямку здійснили розподіл на жанри тексту ТаНаХа не тільки за формальними ознаками, але й у відповідності до “місця у житті” (перш за все у культовій сфері).

Теорія Гункеля стала поштовхом до виникнення двох напрямів, що набули розвитку у другій третині ХХ ст. Один з них виникає у Скандинавії¹⁸. Його творці – І. Педерсен, І. Енгель, З. Мувинкель та ін. – відкидають теорію Вельхаузена і пояснюють походження П’ятикнижжя як результат роботи пізніших редакторів, які тільки у період Другого Храму поєднали різні традиції, що довгий час (від Мойсея до Езри) існували в усній формі, і записали їх. Але й після письмової фіксації усне слово ще довго існувало і взаємодіяло з письмовим словом. Тому вони запропонували “... в научном исследовании Пятикнижия, всего ТаНаХа ... отказаться от понятия “документ”, указывающего на законченность и письменную фиксацию данного материала” і “пользоваться термином “пласт”, поскольку он допускает многосоставность обозначенного явления” [5, 256]. Представники другого напрямку¹⁹ А. Альт, М. Нот та Г. фон Рад головну увагу звертають на шляхи, методи і засоби передачі та розвитку традицій.

Незважаючи на різницю підходів, що склалися в ХІХ та ХХ ст. в них можна виявити і спільне. Ще починаючи з періоду, коли біблійна критика відкрила шлях для використання в дослідженні ТаНаХа історико-критичного методу (філологічного – див. вище), “библейскую литературу стали считать историческим этапом мировой литературы, письменным документом древности, а ее изучение мыслилось, как изучение гомеровской поэзии. И здесь и там ставились одинаковые вопросы и давались одинаковые решения” [2, 42]. З часом цей погляд на біблійні тексти стає головним. І ось вже з кінця ХІХ ст. в дослідженні ТаНаХа під впливом позитивізму та еволюціонізму, теорій, що були загальноприйняті в той час, посилюється значення соціологічного моменту. Саме соціологічний момент поєднує і теорію Вельхаузена, і теорії, що можна віднести до консервативного підходу (особливо концепцію Гункеля та Гресмана). І, зрозуміло, цей момент стає домінуючим у марксистському вивченні ТаНаХа. Саме цей підхід, а ще більше висновки основоположника сучасної соціології М. Вебера стали поштовхом для створення у США “соціологічного напрямку”, сутність якого, за словами його визначного представника Н.К. Готвальда, полягає у тому, “чтобы прочно и необратимо закрыть дверь идеалистическим и структуралистским иллюзиям, которые до сих пор влияют на наше религиозное восприятие и

искажают его” [5, 257]. Близький до цього напрям напрям “кроскультурних досліджень” опікується проблемами сприйняття ТаНаХа різними, в основному сучасними соціально-духовними групами.

Сучасні концепції вивчення ТаНаХа не обмежується тільки соціологічним підходом. Вейнберг Й. звертає увагу на те, що в сучасному науковому дослідженні існують ще “направление историко-редакционного изучения” (О. Кайзер, Р.Е. Фридмен и др.), которое сосредоточивает свое внимание на выявлении кругов редакторов и способов их работы, “структуралистское направление”, которое видит в Пятикнижии лишь только словесный текст, подлежащий изучению методами структурного анализа, “феминистское направление”, которое предлагает читать Пятикнижие, весь ТаНаХ исключительно глазами женщины, с ее точки зрения, и многочисленные другие направления и течения” [5, 258]. Ці різноманітні погляди подекуди взаємовиключають один одного і роблять тим самим, на перший погляд, неможливим науковий підхід до ТаНаХа. Але це тільки на перший погляд, адже наукове дослідження ТаНаХа триває і залишається актуальним.

Багатий досвід вивчення ТаНаХічний текстів демонструє неможливість обмеження вивчення ТаНаХа лише тлумаченням чи абсолютизацією названих вище методів наукового дослідження, в якому будь-який напрям, існуючий в гуманітарній сфері взагалі і в літературознавстві зокрема, переносився “с изучения литературы вообще на изучение Библии” [2, 45]. Автор цієї думки М. Вайс в своїй праці “Библия и современное литературоведение. Метод целостной интерпретации” [2] вказує на те, що в останні десятиліття зростає інтерес біблеїстів до “літературного підходу”, поділяючи думку, “что установка на изучение Библии исключительно как литературного произведения (вместе со всем, что из этого следует) стала общепринятой” [2, 53]. І для самого Вайса тексти ТаНаХа – це література, але особлива, яку можна вивчати методом “цілісної інтерпретації”²⁰. Уже назва цього методу відсилає до тлумачення, і Вайс, вважаючи самим надійним критерієм інтерпретації сам текст, вчиться “глубокому погружению в слова и язык текста” (адже тільки вони, за Вайсом, “могут обеспечить его здоровое толкование”) [2, 31] у мудреців періоду Мішни і Талмуда та середньовічних коментаторів. Вайс розглядає ТаНаХ як літературний твір, що, на його думку, дозволяє краще зрозуміти його релігійний смисл, ніж теологічні інтерпретації. І хоча його твердження, що діяльність “авторів” Біблії була підпорядкована разом і релігійним, і літературним завданням (літературні природно витікали з релігійних), здається сумнівним, його метод – це своєрідний крок у поверненні ТаНаХу його цілісності, що поступово втрачалася з часу, коли біблійна критика відкрито заперечила традицію.

Гадається основним питанням, яке постає перед сучасною біблеїстикою, є не питання авторства, не питання, яким чином створювався ТаНаХ, хоча і вони залишаються актуальними, а проблема пошуків методів, які допомогли би відтворити його цілісність, побачити в багатогранності ТаНаХічного тексту його своєрідність, суть якої полягає в тому, що перед нами не взагалі література чи сакральна література в специфічному її значенні, а сакральна поезія, до якої не можна застосовувати лише методи традиційного літературознавства, як не можливо обмежити її вивчення теологічним потрактуванням. І головним на цьому шляху стане знищення опозиції традиція – критика, тлумачення – дослідження. Саме тоді ТаНаХ постане як сакральний літературний текст, яким він є насправді. Саме такий підхід дозволить розглядати Біблію як живий і плідний інтертекст культури.

Примітки

- ¹ Цитується мовою оригіналу. І надалі цитати з цього видання будуть подаватися мовою оригіналу.
- ² Так, Адам та Єва – це не тільки першолюди, але й (і головним чином) втілення: Адам – розуму, Єва – чуттєвості, а чотири річки в саду Едем втілюють чотири основних добродієвості: мудрість, врівноваженість, хоробрість та справедливість.
- ³ Усна Тора – сукупність заповідей, розпоряджень та законів, які не були прямо сформульовані у П’ятикнижжі (Письмовій Торі), але виведені з нього. На думку єврейських мудреців, на горі Сінай Мойсей отримав і Письмову, і Усну Тори. Останню він передав Ісусу Навину, той – старцям, і так вона стала переходити від покоління до покоління. Через тяжкі випробування, які випали на долю єврейського народу, у II – VI вв. Усна Тора (Мишна, Тосефта та Талмуди), незважаючи на заборону єврейських мудреців, була записана.
- ⁴ Саадія Гаон – керівник ієшиви в Сурі, був стовпом галахічної літератури, коментатором ТаНаХа, який переклав його текст арабською мовою, філософом, полемістом.
- ⁵ Раші (רש"י – акронім словосполучення рабі Шломо Іцхаки), Шломо бен Іцхак (1040, Труа, – 1105, там саме) – середньовічний коментатор Талмуда і один з визначних коментаторів ТаНаХа, духовний вождь єврейства Північної Франції.
- ⁶ Рамбам (רמב"ם – акронім словосполучення רבי משה בן מימון, рабі Моше бен Маймон), або Маймонид (1135, Кордова – 1204, Каїр) – видатний єврейський філософ, рабин, лікар та різнобічний вчений, кодифікатор законів Тори.

- ⁷ Барайта – частина вчення Мудреців Мішни, що не увійшла в завершену редакцію кодексу Мішни. Знаходиться у Талмуді та Мідраші.
- ⁸ Цитується мовою перекладу за: *Вайсман З.* Введение в библеистику. – Тель-Авив, 2001. – Книга первая. Части 1-2. – С. 39 – 40. Надалі цитати цього видання будуть подаватися мовою перекладу.
- ⁹ Цитується мовою перекладу. Надалі цитати цього видання будуть подаватися мовою перекладу.
- ¹⁰ Цитується мовою перекладу.
- ¹¹ Починаючи з епохи Другого Храму (приблизно з III ст. до н.е.) це ім'я, що складається з чотирьох літер, категорично було заборонено промовляти.
- ¹² Використовуються матеріали з наступних джерел: *Вейнберг Й.* Введение в ТаНаХ. – Москва – Иерусалим, 2002. – С. 245 – 259; *Вайсман З.* Введение в библеистику. – Тель-Авив, 2003. – Книга первая. Часть 6. – С. 52 – 142.
- ¹³ Ця позиція руйнує цілісність тексту П'ятикнижжя, перетворюючи його на конгломерат маленьких розрізаних уривків.
- ¹⁴ Це своєрідне поєднання непоєднуваного: християнства та гегеліанства Вельхаузена з матеріалізмом та атеїзмом К. Маркса. Представники цього підходу вважали концепцію Вельхаузена останнім, остаточним словом в біблеїстиці, але з його трискладового методу (**філологічний, літературознавчий та історичний**) по суті сприйняли лише **історичний аналіз**, якому надали марксистську спрямованість.
- ¹⁵ Консервативною цю тенденцію можна назвати лише умовно, адже саме вона дала поштовх для виникнення нових концепцій, теорій та методів у вивченні ТаНаХа.
- ¹⁶ Завдяки Делічу виникає такий напрям як “панвавілонізм”, який, хоча і набуває розвитку в працях окремих сходознавців та археологів (Г. Вінклер, А. Єрем'яс), пізніше втрачає свою привабливість через однобічність та упередженість.
- ¹⁷ Прибічники цього напрямку розглядають П'ятикнижжя перш за все як літературну пам'ятку давнини.
- ¹⁸ Й. Вейнберг вважає, що його поява саме у Скандинавії не випадкова, оскільки основу цього напрямку склав досвід вивчення скандинавського фольклору. Цей напрям називають **“напрямом традицій”**, або **“традиційно-історичних досліджень”**, або **“теорія усних традицій”**.
- ¹⁹ Він виникає у Німеччині. Його називають **“напрямом градіювання”**.
- ²⁰ Цей метод, розроблений професором Єрусалимського університету, пов'язаний з ідеями сучасної герменевтики та англо-американської “нової критики”.

Список використаних джерел

1. Абрамович С. Біблія як форманта філологічної культури / С. Д. Абрамович. – К. – Чернівці : Рута. – 2002. – 230 с.
2. Вайс Меир. Библия и современное литературоведение. Метод целостной интерпретации / Меир Вайс. – М. : Мосты культуры, 2001; Иерусалим : Гешарим, 5762. – 446 с.
3. Вайсман З. Введение в библеистику / З. Вайсман. – Тель-Авив : Издательство Открытого университета, 2001. – Книга первая. Части 1-2. – 294 с.
4. Вайсман З. Введение в библеистику / З. Вайсман. – Тель-Авив : Издательство Открытого университета, 2003. – Книга первая. Часть 6. – 240 с.
5. Вейнберг Й. Введение в ТаНаХ / Й. Вейнберг. – М. : Мосты культуры, Иерусалим : Гешарим, 2002. – 432 с.
6. Глазерсон Матитьягу. Огненные буквы / Матитьягу Глазерсон – Москва – Иерусалим : Гешарим, 1997 (5758). – 182 с.
7. Спиноза Б. Богословско-политический трактат / Б. Спиноза. Избранные произведения в 2-х томах – М. : Государственное издательство политической литературы, 1957. – Т. 2. – С. 5 – 285.

***Анотація.** В центрі статті одне з головних завдань сучасної біблеїстики – винайдення такого підходу до біблійного тексту, який би став основою для його сприйняття одночасно як літературного явища і як релігійного вчення. Вирішення вказаної проблеми вимагає звертання до традиційних підходів, що склалися в попередні епохи, для врахування певних досягнень та недоліків, що вже мали місце у дослідженні Біблії (зокрема ТаНаХа).*

***Ключові слова:** дослідження, інтерпретація, критика, ТаНаХ, традиція, тлумачення, християнський, юдаїський.*

***Summary.** The article is focused on one of the most important problems of contemporary studies of the Bible, i.e. such approach to the Bible text study which treats it as both a literature object and a religious phenomenon. The task involves traditional background of the Bible investigation, TaNaH in particular.*

***Key words:** research, interpretation, critique, TaNaH, tradition, Christian, Judaic.*